

К. М. Іваночко

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

АДАПТАЦІЯ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ВЕРБАТИВІВ НА ОЗНАЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ ПЕРЕМІЩЕННЯ В ПІВДЕННО-ЗАХІДНИХ ГОВОРАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано лексико-семантичні, фонетичні, морфологічні й наголосові особливості німецькомовних вербативів на означення процесів переміщення у південно-західному наріччі української мови.

Ключові слова: говори, говірка, вербативи, лексико-семантична, фонетична, морфологічна й наголосова адаптація.

Основу сучасної української літературної мови, як й інших слов'янських, становлять її діалектні одиниці, що зберігають закоріненість у праслов'янську чи праїндоевропейську спільноту. У цьому плані вирізняються південно-західні говори, що успадкували особливості антської й словенської праслов'янських мовних груп. Лексичний склад означеного наріччя, як й інших, характеризується безперервністю динаміки. І. Огієнко дослідив, що мова (і система наголосу) українських пам'яток дуже близька до живої народної мови, особливо до її західних говорів [8, с.211]. Крім спільнослов'янського фонду чи запозичень із слов'янських мов, у лексичній системі української мови, зокрема південно-західному її наріччі, помітне місце займають германізми. Їх поява зумовлена конкретними істо-

ричними причинами, в основі яких – довготривалі контакти українців з носіями німецької. Уплив на українську мову німецької, польської, як і російської, «був природно неминучим, оскільки вони мали за собою тривалу традицію офіційно-адміністративного вживання і виступали провідниками-посередниками в засвоєнні українською мовою нових реалій і понять, пов'язаних із культурними здобутками сусідніх народів» [3, с.88]. Правда, не всі дослідники беззастережно приймають твердження щодо обов'язковості посередництва польської чи іншої слов'янської мов при запозиченні німецької лексики в українську мову [10].

Різноаспектні наукові студії над германізмами південно-західних говорів української мови здійснювали: А. Рот [11], Д. Костюк [4], М. Кочерган [5], В. Лопушанський й Т. Пиц [6], О. Гвоздяк і Г. Меліка [2], О. Майор [12], Т. Пиц [9; 10], О. Огуй [7], Х. Вільперт [1], О. Гаврилів [13] та інші. У роботах лінгвістів порушуються проблеми фонетичної, морфологічної й семантичної адаптації запозичень у мові-реципієнті.

Хоча українська германістика відзначається здобутками, однак характеризується й низкою лакун. Оскільки об'єктом значної кількості попередніх досліджень ставав один з говорів чи локальна говірка, і лише зрідка – група говорів, а предметом – переважно їх субстантиви, то лінгвістичний аналіз стосувався саме їх. Мало є праць, присвячених системній характеристиці цілого наріччя, тим більше кільком, у зіставленні з варіантами літературної мови, сучасною українською, іншими слов'янськими й німецькою мовами. Неповнота картотеки вербативів-германізмів південно-західних говорів, як й української мови в цілому, нез'ясованість місця й ролі досліджуваного наріччя у збагаченні лексичного складу сучасної української літературної мови, малокоректність тверджень українських, і не тільки, мовознавців щодо функції посередництва польської чи російської мов при запозиченні германізмів посилюють актуальність дослідження. Метою студії є: виявлення лексико-семантичної, фонетичної, морфологічної й наголосової адаптації вербативів-германізмів на означення процесів переміщення в говорах південно-західного наріччя, у тім – і їх лінгвістичної специфіки, у зіставленні з варіантами української літературної, сучасною українською, іншими слов'янськими й німецькою мовами; потвердити продуктивність, порівняно з мовою-позичальницею, лексико-семантичної деривації аналізованих запозичень у досліджуваних говорах. Реалізація мети зумовлює розв'язання завдань: проаналізувати лексико-семантичні, фонетичні, морфологічні й наголосові особливості означених вербативів у зіставленні з мовою-оснотою та говірковими системами мови-реципієнта; виявити співвідносні й відмінні в них мовні ознаки, пояснивши причини останніх; закласти підвалини для об'єктивного висвітлення місця й ролі південно-західного наріччя, як і галицького варіанта української літературної мови, у формуванні української мови, у тому числі й сучасної літературної.

Деривати на означення процесів переміщення в південно-західних говорах української мови становлять незначну групу. У процесі проникнення в говіркові системи вони не тільки зберігали лінгвальні особливості мови-основи, але й зазнавали впливу мови-реципієнта. Більшість з них на ґрунті досліджуваних говорів розширили, порівняно з етимомом, семантичний обсяг, зумовлений низкою чинників. Найтиповіші з них: а) перенесення ознак за функціями, унаслідок чого відбувся перехід вербатива з терміної сфери до загальноживаної; б) метафоризація; в) метонімічне перенесення. У літературній мові зазначені вербативи відзначаються звуженістю семантики.

Серед них переважають німецькі запозичення, хоча трапляються й утворення, для яких німецька мова є посередницею. У ній вони отримали відмінне від мови-джерела графемне вираження звукової оболонки, з яким і проникали в українську. Такі запозичення прийнято вважати також німецькими. Південно-

західні говори, як і сучасна українська літературна мова, відзначаються здатністю графемного відтворення німецьких фонетичних одиниць, окрім лабіалізованих голосних *ö, ü*. Засвоєння німецьких елементів досліджуваними говірками супроводжувалося й субституцією звуків, позбавлених закономірностей. До таких належать: заміна дифтонгів монофтонгами (*au – у, ai – о*), голосних голосними (*o – а, i – и*), приголосних приголосними (*r – к*); відмінність в акцентуації, що мотивується аналогією до наголошування українських вербативів з тотожною морфологічною структурою (*wandern – вандрова́ти – правцюва́ти*: 1. «прямувати, іти навпростець». 2. «ходити (про дитину)» [СГГ: 156]).

3 граматичного аспекту означені вербативи характеризуються однотипністю морфологічної структури – суфіксами *-ува-*, рідше *-а-* (*с(и)пацєрува́ти, (швєнда)ти(ся)*), що слугують маркерами ітеративності. Утворення з першим афіксом відзначаються семантикою одновекторності, що, за аналогією до українських вербативів з тотожним суфіксом, мають рухому акцентуацію. Деривати з другим афіксом відзначаються багатовекторністю процесу й збереженням кореневої акцентуації їх автохтонів. Перехід дериватів з терміної лексики у побутову міг супроводжуватися набуттям семантики багатовекторності й конотативності.

Південно-західні говори засвідчують дієслівні утворення, запозичені українською мовою ще в староукраїнській період. До таких належать два фонетичні дієслівні варіанти, спричинені безпосередніми стосунками носіїв мови-позичальниці (німецької) чи мови-посередниці (польської) з носіями мови-реципієнта (українською): *вандрова́ти*, нім. *wandern* «мандрувати, подорожувати пішки; тинятися по світі, подорожувати» [Тимч. I: 214].

Південно-західні говори української мови представлені кількома його фонетико-морфологічними варіантами. У галицько-буковинській і карпатській підгрупах вербатив виявився найбільш актуалізованим. Наддністрянські говірки репрезентують його з лексико-семантичною й фонетичною варіантністю (реляційного суфікса): *вандрова́ти, вандрува́ти* «подорожувати, утікати». 2. «іти в похід» [Голов.: 382].

Буковинські, гуцульські й локальна марамороська говірки репрезентовані єдиним фонетичним варіантом, який потверджує семантичну співвіднесеність з покликаними вище говірками: *вандрува́ти*: 1. «ходити без діла, тинятися». 2. «мандрувати» [СБГГ: 47]; *вандрува́ти* «мандрувати» [МСГГ: 20]; *вандрова́ти, -руйу, -йеш* «мандрувати» [Саб.: 29]. З усіх говорів української мови бойківські вирізняються палітрою фонетико-морфологічних його варіантів: *вандру́ишти* «мандрувати» [Кміт 2: 22], *вандрова́ти, мандрува́ти* «мандрувати». Ще *ваньджарува́ти, ванжєрува́ти; вандру́ишти*, див. *вандрова́ти; ванжєрува́ти*, див. *вандрова́ти; ваньджарува́ти, ван'джарува́ти*, див. *вандрова́ти* [СБГ I: 83]; *мандрова́ти, вандрува́ти* «мандрувати» [СБГ I: 429]. У галицькому варіанті української літературної мови представлені обидва його основні фонетичні варіанти, другий з яких (з ініціальною графемою *м*) може завдячувати впливові лексикографічної традиції: *вандрува́ти* [Жел.: 55], *мандрова́ти* [Жел.: 426].

У південноукраїнських говорах (новоукраїнського періоду) означений вербатив теж репрезентований фонетичними варіантами, другий, з початковою графемою *м*, під впливом російської мови (*мандрова́ть*, юж. запд (нїмц. *wandern*) «путничать, странствовать, идти въ путь, бол. пїши» [Даль II: 296]) витіснив староукраїнський: *вандрова́ти* «бродяжничати, кочувати, подорожувати», *вандри* (Австр. Укр.) «бродяжництво, вештання, кочування; по-іншому по-українськи – мандри» [Пі: 29], *вандрова́ти* = *мандрова́ти* [Б. – Нос.: 68], *мандрова́ти* «скитатися, бродяжити (волочитися); втікати від свого керівництва». По-нім. *wandern* [Б. – Нос.: 219].

Південно-східний варіант української літературної мови potwierджує обидва фонетичні варіанти, зрозуміло, з перевагою другого (під впливом російської лексикографічної традиції), за яким закріплюються два значення: *вандрувати, -рую, єш* «мандрувати» (Жел., Фр. Пр.: 136) [Грінч. I: 125], *мандрувати, -рую, єш*: 1. «подорожувати, їздити». 2 «відправлятися, їхати, відбувати» [Грінч. II: 404], *вандрувати* «літ. мандрувати» [Голоск.: 37], *мандрувати, -рую, єш* [Голоск.: 206]. Одинадцятитомовий «Словник української мови» фонетичний варіант з початковою графемою *в* фіксує з ремаркою «діал.», що забезпечило йому, як і похідним із зазначеною графемою, мовну периферію. Зате російськомовний варіант з ініціальним консонантом *м* фіксує як нормативний і полісемантичний: *вандрувати, -ую, -уєш, діал. «мандрувати»* [СУМ I: 289]; *мандрувати, -ую, -уєш*: 1. «здійснювати мандрівку» // перен. «переноситися думками». 2. розм. «іти, їхати» // жарт. «іти, ходити на незначну відстань» // «відправлятися, вирушати в дорогу». 3. перен. «передаватися (про предмети)» [СУМ IV: 618].

Укладачі лексикографічних джерел сучасної української мови, у тому числі й «Етимологічного словника української мови», під впливом позамовних чинників, але всупереч західнослов'янській й романо-германській лінгвальній традиції відтворювати покликуваний вербатив з початковою графемою *в*, що й засвідчено в більшості говорів української мови, за означеним варіантом закріплюють стилістичну маркованість і звуження семантичної структури. А субституцію графеми *в* на *м* мотивують асиміляційними процесами: *мандри*¹, [*вандри*], *мандрівець*, [*вандрівець*] (Г, Ж), *мандрувати*, [*вандрувати*, *ваньгровати*] (ВеДо, *ведровати* (Пі)); – р. [*мандриха*] «волоцюга», *мандровать* «мандрувати, тинятися, швендяти», бр. *вандрованне*, п. *wędrawanie*, ч. *vandr*, слц. *vandry*, вл. *wandrak* «блукач», нл. *wadrowanie*; – запозичення з німецької мови; н. *wandern* «бродити, блукати, мандрувати», як і *wandeln* «блукати, прогулюватися», споріднене з снідерл. *wanderen*, дфриз. *wondria*, дангл. *wandrian*, англ. *wander*, дат. *vandre*, шв. *vandra* «тс.», дангл. *wendan* «обертатися, обходити», *windan* «крутити, обходити», нвн. *winden* «вити»; укр. форми з початковим *м* виникли, очевидно, внаслідок регресивної асиміляції (?) у дієслівній основі *вандрува-*. [ЕСУМ III: 380]; *вандри*, *вандрувати*, т. ін. див. *мандри*, *мандрувати* [ЕСУМ I: 308]. У польській мові германізм функціонує з аналогічними лексичними значеннями. Його ініціальна графема відповідає консонантові *w*, сонантно-консонантне сполучення *-an-* зазнало заміни на носовий *ę*: *wędrawać* «іść na węder» [Brückn: 608]; *wędrawać* «мандрувати, подорожувати» [ПУС: 550]; *wędrawać*: 1. «odbywać pieszo daleką drogę; chodzić, podróżować». 2. «iść, zmierzać w określonym kierunku albo w określonym celu»: *Wędrowała do domu* 3. «być przekazywanym, przesyłanym, przewożonym» [PSJP: 1111].

Досліджувана лексико-семантична група дериватів у південно-західних говорах української мови репрезентована й германізмом *с(и)нацирувати*, закоріненим у латинську мову. У галицько-буковинській і карпатській групах він характеризується співвіднесеністю лексичного значення й фонетичною варіантністю, що зумовлена історичним розвитком німецької мови (діахронією). Давнішими, на думку В. Лопушанського й Т. Пица, є варіанти з ініціальною графемою *s-*: «Свідченням цього може слугувати поступовий перехід свн. [s] > [š] з XIII ст. на початку слова перед *p, t, l, m, n, w*, а також перед голосними та в інтервокальній позиції» [6, с. 111]: *инацирувати* «прогулюватися», пор. н. *spazieren* [СГГ: 219]; *инацирувати* «гуляти, прогулюватися» [МСГГ: 228]; *снацирувати* (п. *spacerować*, н. *spazieren*) «гуляти, походити» [ДССР: 83]; *снацерувати* «проходжуватися, прогулюватися» [Лєсюк: 119], *инацировати* [*инац'іровати*], *-руйу*,

-*руйїш* «те саме, що *шійталювати*». Пор. нім. *spazieren* «гуляти, прогулюватися» (*пійки*) [Саб: 423]; *спацірувати*, -*ую*, -*єш* «прогулюватися, проходжуватися» [КСЛГ: 287]. У західнополіських говорах він представлений з аналогічною семантикою: *шпацірувати* [*шпац'ірувати*, *шпац'іро'вати*], -*руйу*, -*руйїш* «нічого не робити, ходити без будь-якої мети» [СЗГ 2: 274].

Відсутність означуваного дієслова в «Малорусько-німецькому словарі» С. Недільського мотивується або локальністю його вжитку на час виходу в світ джерела, або недоглядом у роботі укладача, а чи відсутністю в «Толковом словаре» В. Даля (!). Укладачі «Словаря української мови» за редакцією Б. Грінченка аналізований дериват подають з пізнішим фонетичним варіантом й тотожністю семантики: *шпацірувати*, -*рую*, -*єш* «прогулюватися» (Котл.) [Грінч. IV: 509]. Фіксація «Правописним словником» Г. Голоскевича аналізованого деривата з трьома фонетичними його варіантами може слугувати маркером темпорально-локальних їх ознак: *спацірувати*, *шпаці(і)рувати* [Голоск.: 376].

Шеститомовий «Українсько-російський словник» подає лише новітній фонетичний варіант з ініціальною графемою *ш*-, до того ж стилістично маркований: *шпацірувати*, -*ую*, -*єш*, розм. «прогулюватися» [УРС VI: 519]. Укладачі одинадцятитомового «Словника української мови» фіксують два варіанти, теж марковані, перший з яких (з початковою *с*), будучи давнішим, відтворює особливості лемківських, наддністрянської й покутсько-гуцульської локальних говірок: *спацерувати*, -*ую*, -*єш*, діал. «прогулюватися» [СУМ IX: 494], *шпацірувати*, -*ую*, -*єш*, розм. «те саме, що *прогулюватися*» [СУМ XI: 581].

При з'ясуванні етимології значної кількості вербативів чи шляхів проникнення в українську мову запозичених усталилася думка про «обов'язковість» посередництва однієї із слов'янських мов. Щодо аналізованого дієслова, то його запозичення пов'язують з польською. Однак аналіз ілюстративного матеріалу покликуваних вище джерел, як й «Етимологічного словника української мови», не підтверджує цього: [*спацір*] «прогулянка», [*спацєра*, *шпацір*] «тс.»; [*спацерувати*] «прогулюватися», [*шпацірувати*] «гуляти» (Ба), [*спацірувати*] (Куз), *шпацірувати*, [*шпацірувати*] «тс.»; – бр. [*спацьр*] «прогулянка», *шпацьр* «тс.»; – запозичення з польської мови; п. *spacer* «прогулянка», *spacerować* «гуляти, прогулюватися», походять від нім. *spazieren* «тс.», яке зводиться до лат. *spatiati* «тс.», похідного від *spatium* «простір; місце для гуляння», спорідненого з дінд. *spharah* «просторій, великий», псл. *spěti* «мати успіх» [ЕСУМ V: 367].

У сучасній німецькій та польській мовах зазначене утворення засвідчує лише давніший фонетичний варіант і підтверджує продуктивність лексико-семантичної деривації: *spazieren* «тинятися, веїтатися; прогулюватися, гуляти» [ВНУС: 563]; *spacerować* «гуляти; прогулюватися, проходжуватися» [ПУС: 466], *spacerować* «przechadzać się» [PSJP: 939].

Лексико-семантична група переміщення у досліджуваних говорах представлена й германізмом-вербативом, що характеризується локальністю вжитку – бойківськими й гуцульськими говірками: *райзувати* «їздити», «подорожувати». Пор. н. *reisen* «подорожувати» (Ред.) [СБГ II: 166]; *райзувати* «подорожувати»; пор. н. *reisen* [СГГ: 161]. У сучасній локальній гуцульсько-покутській говірці семантична структура наведеного деривата репрезентує конотативну навантаженість: *райзувати* «з н. їздити туди сюди (без потреби)» [Лесюк: 116]. Південно-західні говори української мови й сучасна німецька мова характеризуються семантичною й фонетичною співвіднесеністю аналізованого утворення: *reisen* «їздити, подорожувати» [ВНУС: 500]. Незафіксованість його в лексикографічних джерелах, що репрезентують пів-

денні говори української мови, як і обидва варіанти української літературної, узбепечили йому позанормативність у сучасній українській літературній мові.

У південно-західному наріччі української мови, як і південно-східному, засвідчується германізм з кількома фонетичними варіантами, у морфемній структурі яких наявний тематичний суфікс *-a-*. Він, попри незначні семантичні відмінності, характеризується співвіднесеністю лексичного значення, з деяким конотативним нашаруванням, ітеративністю й різновекторністю процесів й збереженням кореневої акцентуації автохтона: *шві́ндатис'ї* «плентатися понід ноги, заважати», пол. *szwankować* «заточуватися, храматися, блукатися», нім. *schwenken* [ДСр: 98]. Субституція кореневої німецької графеми *-e-* на *-u-* в локальній наддністрянській говірці репрезентує фонетичні особливості останньої. Укладач покликуваного джерела польський його відповідник подає через *-a-*, що відбиває специфіку словацької мови. У буковинських говірках в аналізованому запозиченні засвідчується поглиблення субституційних процесів (консонант *[-h-]* набуває палатальної вимови *[-h' -]*, а *-k-* змінюється на *-z-*) та зміщення наголосу з кореня на тематичний суфікс. До речі, субституцію кореневого німецького сонанта *-e-* на *-a-* в аналізованому вербативі означених говірок можна мотивувати, відповідно до ілюстративного матеріалу «Етимологічного словника української мови», похідністю деривата від форми минулого часу (*schwand*): *шваньгати*, знев. «швендяти» [СБГГ: 660].

Наявність позначуваної графеми в означеному дієслові локальної сучасної покутсько-гуцульської говірки, як і лемківських та бойківських, potwierджує співвідносність з мовою-позичальницею: *швендати* «швендяти, ника́ти» [Лесюк: 126], *швендатися, -ендамся, -аюся* «швендятися, тиня́тися, ходити без мети» [КСЛГ: 346]. У бойківських говірках аналізований дериват виокремлюється суфіксальним комплексом *-li-*, що може слугувати дериваційним засобом семантики стану: *швенделіти* «швендяти» [СБГ II: 380].

Фонетична варіантність означеного дієслова в «Малорусько-німецькому словарі» С. Недільського (твердість / палатальність кінцевого кореневого сонанта) репрезентує взаємодію південно-східної й галицької правописної традиції української мови: *швенд(а)тися* [Жел.: 1085].

Південно-східні говори засвідчують низку фонетичних його варіантів: *шві́ндати* «ходити проворно взад і вперед» [Б.-Нос.: 397], *шва́ндятися* «тиня́тися, вештатися» [Пі: 293], *шве́нда(я)ти, -да(я)ю, -си* «плентатися, тиня́тися, бродити» [Грінч. IV: 489].

Аналізоване дієслово зафіксоване одинадцятитомовим «Словником української мови» з одноваріантним фонетичним оформленням, що, попри незначні семантичні й фонетичні відмінності, характеризується співвіднесеністю семантики. Проте палатальність кінцевого кореневого його консонанта (*[-d' -]*) зумовлена не фонетичними особливостями говірок, а згадуваною вище лексикографічною традицією: *швендя́ти, -яю, -си, розм.* «ходити туди-сюди (переважно без певної мети, без потреби), тиня́тися» // «бродити, блукати де-небудь» // «бувати де-небудь з певною метою» // «повільно рухатися; йти, ходити, не спішаючи»; до кого «приходити до кого-небудь» // «йти кудись, прямувати, рухатися в певному напрямку» [СУМ XI: 428 – 429]; *швендя́тися, -яюся, -си́ся, розм.*, «те саме, що швендя́ти» [СУМ XI: 429].

Етимологічний аналіз зазначеного деривата potwierджує його малопродуктивність у більшості слов'янських мов, крім української, білоруської, польської й російської, що мотивується безпосередністю їх контактів: *швендя́ти* (розм.) «вештатися, тиня́тися», *шве́ндятися* (розм.) «швендя́-

ти», [швѣндати, швѣндѣти, швѣндѣти], [швѣндѣвати] «тс.» (Пі), швѣнді справляти «тинятися»; – р. швѣндать «ходити по гостях», бр. (розм.) швѣндаць «швендяти», швѣндацца «тс.», п. szwendać się (розм.) «швендяти; шастати, вистежуючи», (розм.) szwendalski «нероба, вітрогон», слц. švandra «швендя-жінка; повія»; – не зовсім ясне; можливо, виникло на основі запозичення німецьких слів *verschweden* «марнувати (у тім числі час)», *Verschwender* «марнотратець» і *schwinden* (мін. ч. *schwand*) «убувати, зникати» [ЕСУМ VI: 397]; *szwendać się, szwędrać się* «waleśać się» [Brückn: 559].

У сучасній німецькій мові означений вербатив, єдиний з аналізованих вище, репрезентує, на відміну від української й польської, продуктивність лексико-семантичної деривації: *schwanken*: 1. «гойдатися, хитатися». 2. «йти хитаючись». 3. «коливатися, змінюватися (про ціни тощо)». 4. «вагатися» [ВНУС: 544]; *szwendać się* розм. «швендяти, вештатися, шлятися, таскатися» [ПУС: 494], *szwendać się* «*chodzić bez celu, waleśać się, włóczyć się*» [PSJP: 999].

Отже, носії південно-західних говорів української мови на різних етапах свого історичного розвитку перебували в безпосередніх чи опосередкованих стосунках з носіями слов'янських (польської, словацької, чеської та ін.), германських (німецькою) і романських (румунською) мов, як і їх говорів. Понад тисячу років досліджуване наріччя зазнавало впливів і з боку угорської мови.

У розвідці з'ясовано генезу німецькомовних вербативів на означення процесів переміщення, проаналізовано їх адаптацію до системи української мови на семантичному, фонетичному, морфологічному й наголосовому рівнях. Більшість з них, порівняно з етимомом, на ґрунті південно-західних говорів зазнала розширення семантики, у тому числі з конотативним нашаруванням, що завдячує метафоризації чи метонімізації. Поодинокий дериват засвідчує регіональність вжитку. У літературних мовах вони, окрім *швендяти*, характеризуються звуженістю семантичної наповнюваності. Проникнення аналізованих вербативів-германізмів у південно-західні говори української мови завдячує безпосереднім контактам їх носіїв з німецькомовними, що потверджує лінгвальна характеристика.

Хоча укладачі етимологічних джерел української мови, як і інших слов'янських, при дослідженні етимології значної кількості дієслів, навіть закорінених у праслов'янську спільноту, часто виводять їх з польської мови, однак ілюстративний матеріал, що репрезентує досліджувані говори, варіанти української літературної мови, сучасну українську літературну й слов'янські мови (польську, російську, чеську й інші), цього не потверджує. Незважаючи на те що носії південно-західних говорів української мови й інших слов'янських на різних етапах свого історичного розвитку перебували в тісних стосунках, проте цього ще недостатньо для визнання польської чи інших слов'янських мов посередницями, принаймні при запозиченні аналізованих германізмів. А висліди укладачів лексикографічних джерел щодо порушеної проблеми видаються не завжди коректними. Тому при дослідженні лексико-семантичної адаптації полісемантичних німецьких запозичень в українській мові слід враховувати, що їх лексико-семантичні варіанти можуть мати різні джерела й хронологію запозичення [7, с.108-109]. При характеристиці фонетичної адаптації доцільно «ретельно дослідити варіантність слів у німецьких діалектах на різних часових періодах розвитку німецької мови» [7, с.112], виявити в них фонетичні процеси й порівняти їх з аналогічними процесами в мовах-реципієнтах та мовах-посередницях.

Список умовних скорочень:

1. Б.–Нос. – Білецький-Носенко П. Словник української мови / П. Білецький-Носенко ; підготував до видання В.В. Німчук. – К. : Наук. думка, 1966. – 424 с.

2. ВНУС – Мюллер В. Великий німецько-український словник / В. Мюллер. – К. : Чумацький Шлях, 2008. – 792 с.
3. Голов. – Матеріали для словаря Малорусскаго нарѣчія // Мовознавство – першоджерела : науковий збірник Музею української культури в Свиднику / упоряд.: Й.О. Дзендзелівський, З. Ганудель. – Пряшів, 1982. – Т. 10. – С. 311-612.
4. Голос. – Голоскевич Г. Правописний словник / Г. Голоскевич. – Лондон : Вид-во Союзу українців у Великій Британії, 1961. – 451 с.
5. Грінч. – Грінченко Б. Словарь української мови : у 4-х томах / Б. Грінченко. – К. : В-во АН УРСР, 1958.
6. Даль – Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4-х т. / В.И. Даль. – М. : Русский язык, 1978. – Т. I. – 699 с.; 1979. – Т. II. – 779 с.; 1980. – Т. IV. – 683 с.
7. ДСсР – Горбач О. Словник діалектної лексики північно-наддністрянської говірки сіл Романів, Підсоснів, Підберізці й Лагодів / О. Горбач // Північно-наддністрянська говірка й діалектний словник с. Романів Львівської області. Відбиток з «Наукових Записок» Українського Технічно-Господарського Інституту в Мюнхені. – 1965. – Т. VII (X). – 103 с.
8. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : в 7-и т. – К., 1982. – Т. I. – 631 с.; 1989. – Т. III. – 549 с.; 2006. – Т. V. – 703 с.; 2012. – Т. VI. – 568 с.
9. Жел. – Желеховський Є. Малоруско-німецький словар : у II-х т. / Є. Желеховський, С. Недільський. – Мюнхен : Monachii, 1982. – Т. I-II. – 1117 с.
10. Кміт – Кміт Ю. Словник бойківського говору / Ю. Кміт // Літопис Бойківщини : записки, присвячені дослідям історії, культури й побуту бойківського племені / упор. Р. Данчич. – Львів : Каменяр, 2007. – С. 17-218.
11. КСЛГ – Пиртей П. Короткий словник лемківських говірок / П. Пиртей ; упорядк. й підготовка до друку Є. Турчин. – Івано-Франківськ : Сіверсія МВ, 2004. – 364 с.
12. МСГГ – Піпаш Ю. Матеріали до Словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області) / Ю. Піпаш, Б. Галас. – Ужгород : Графіка, 2005. – 266 с.
13. Пі – Словник живої народної, письменної і актової мови руських югівщань Російської і Австро-Венгерської царії. – Київ : Типографія Е.Я. Федорова, 1882. – 309 с.
14. ПУС – Польсько-український словник / У.В. Житар, С.А. Пікуль, Є.Ф. Попов, Д.Ф. Слободян. – К. : Чумацький шлях, 2010. – 672 с.
15. Саб. – Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. – Ужгород : Ліра, 2008. – 480 с.
16. СБГ – Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок : у 2-ох ч. / М.Й. Онишкевич. – К. : Наукова думка, 1984. – Ч. 1. – 496 с.; Ч. 2. – 516 с.
17. СБГГ – Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н.В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.
18. СРЯО – Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов ; главный ред. С.П. Обнорский. – М. : ГИИ и НС, 1949. – 968 с.
19. СУМ – Словник української мови : в 11-ти т. / за ред. І.К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1970. – Т. I. – 799 с.; 1973. – Т. IV. – 840 с.; 1978. – Т. IX. – 916 с.; 1980. – Т. XI. – 700 с.
20. Тимч. – Історичний словник українського язика / під ред. проф. Є. Тимченка. – Харків : УРЕ, 1932. – Т. I. – С. 529-943.
21. УРС – Українсько-російський словник. – К. : АН УРСР, 1958. – Т. II. – 768 с.; 1963, – Т. VI. – 620 с.
22. Brücken. – Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego / A. Brückner. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1970. – 808 s.
23. ISJP – Ilustrowany słownik języka polskiego / pod redakcją E. Sobol. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004. – 1160 s.
24. PSJP – Podręczny słownik języka polskiego / Opracowanie Elżbieta Sobol. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001. – 1304 s.

25. SH – Janów Jan. Słownik huculski [text] / Jan Janów ; Opracował i przygotował do druku Janusz Rieger. – Kraków : Wyd-wo naukowe DWN, 2001. – 302 s.
26. SPP – Słownik poprawnej polszczyzny / Opracowanie Lidia Drabiak, Elżbieta Sobol. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006. – 1162 s.

Список використаних джерел:

1. Вільперт Х. Німецькі запозичення в гуцульських говірках / Х. Вільперт // Діалектологічні студії I: Мова в часі та просторі / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. – С. 282-290.
2. Гвоздяк О.М. Запозичення лексики німецького походження в українській говірці Ужгородщини / О.М. Гвоздяк, Г.І. Меліка // Проблеми романо-германської філології. – Ужгород : Ужгородський державний університет, 1998. – С. 33-38.
3. Євтушок О. Будівельна лексика в говірках Ровенщини / О. Євтушок. – К., 1984. – Вип. 12. – С. 87-90.
4. Костюк Д.В. Польська мова – посередник германізмів в українській мові у XVI ст. / Д.В. Костюк // Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами : тези доп. / відп. ред. Й.О. Дзендзелівський. – Ужгород, 1982. – С. 131-132.
5. Кочерган М. Німецькі лексичні запозичення в південно-західних говірках української мови / М. Кочерган // Мовознавство. – 1997. – №1. – С. 19-24.
6. Лопушанський В.М. Німецькомовні лексичні запозичення в південно-західних говорах України : навчальний посібник для студентів ВНЗ / В. Лопушанський, Т. Пиц. – Дрогобич : ПП «Посвіт», 2011. – 122 с.
7. Огуй О. Міжмовна інтерференція на Буковині початку ХХ ст. / О. Огуй // Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації українців. Мовознавство : збірник наукових статей. – Чернівці : Рута, 2003. – С. 209-214.
8. Огієнко І. Наголос, як метод означення місця наголосу стародруківаних книжок. Замітки з історії наголосу на послугах палеотипії / І. Огієнко // Записки НТШ. Праці фільольогічної секції. – СXXXVI-CXXXVII. – Львів, 1925. – С. 197-224.
9. Пиц Т.Б. До проблеми адаптації німецьких слів південно-західними говорами української мови / Т.Б. Пиц // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2011. – Вип. 58. – С. 17-20.
10. Пиц Т.Б. До проблеми посередництва польської мови у запозиченні німецьких слів українською мовою / Т.Б. Пиц // Наукові записки. Сер.: Філологічна. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – Вип. 119. – С. 63-68.
11. Рот А.М. Германские заимствования в лексике украинских говоров Карпат / А.М. Рот // Тезисы докладов, предназначенные для обсуждения на I Всесоюзной конференции по вопросам славяно-германского языкознания. – Минск, 1961. – С. 59-69.
12. Major O. Germanische Interferenzen in den ukrainischen Mundarten (Sprachraum der Karpato-Ukraine) / O. Major // Studien zu deutsch-ukrainischen Beziehungen. – München : UFU, 1999. – Bd. 3. – S. 59-68.
13. Havryliv O. Germanismen im Ukrainischen in Galizien / O. Havryliv // Топоси культури і спогадів. – Львів : ВНТЛ – Класика, 2008. – С. 129-139.

The giving article deals with the lexical-semantic, phonetic, morphological and stressing features of German verbatives on determination of moving processes in the south-west dialects of the Ukrainian language. The analysis is done on the basis of the comparison of the noted features of the verbatives with the South dialects of the Ukrainian language, variants of literary Ukrainian language, Slavonic languages and modern German language.

Key words: dialects, speech, lexical-semantic, phonetic, morphological and stressing adaptation.

Отримано: 20.02.2015 р.